

GIOVANNI BATTISTA PERGOLESI 1710 - 1736

Zijn familienaam was eigenlijk Draghi, de naam Pergolesi is een afgeleide van de plaats waar het voorouderlijk huis stond van zijn familie, het dorp Pergola in de regio Marche in Italië. Dus leden van zijn familie waren oorspronkelijk iemand-van-Pergola, later is men verhuisd naar het vijftig kilometer verderop gelegen stadje Jesi, in de regio Marche. Giovanni Pergolesi is hier geboren in een milieu van de kleine provinciale bourgeoisie. Zijn moeder, Anna Vittoria Giorgi, kon (armoe is niet erg, als de afkomst maar in orde is!) verwijzen naar een rijke of zelfs nobele afkomst. Zijn vader was nie veel bijzonders, een verbeterde klusjesman. Hij bekleedde allerlei soorten baantjes bij de gemeentelijke instellingen van Jesi, maar het was allemaal niet zo florissant. Bij zijn overlijden werden de bezittingen geconfisqueerd en in het openbaar verkocht. Voordeel van enige bekendheid in de stad was wel dat de jonge talentvolle Giovanni Battista werd opgemerkt bij de lokale aristocratie, wat een waardevolle steun bleek om zijn talenten te kunnen ontwikkelen. Dankzij de relaties van zijn vader en zijn vaardigheden op de viool begon Giovanni Battista al snel een hechte relatie met enkele lokale edellieden: Giovanni Battista Franciolini (zijn peetvader). Gabriele Ripanti wierp zich op als zijn coach. Pier Simone Ghislieri en Cardolo Maria Pianetti, welwillende intellectuelen, hielpen hem op weg naar een muzikale carrière. Het was dankzij hen dat hij op vijftienjarige leeftijd kon verhuizen naar Napels om daar zijn muzikale kennis te verbeteren in een van de vier muziekconservatoria; het Conservatorio dei Poveri di Gesù Cristo. De leerlingen van de verschillende instituten waren herkenbaar aan de speciale kleur van hun tuniek. Bij Maria di Loreto droeg men wit, in het Sant' Onofrio rood. De studenten in het Povero di Gesù Christo (de armen van Jezus Christus) hadden heel toepasselijk een armoedig grijs vest. In het voorname 'Pietà de' Turchini' droegen de knapen Turquoise tunieken. De stad bevond zich in deze periode (1725) in een politieke, sociale en culturele transformatie, een periode van buitengewone ijver op het gebied van kunst en kennis. Er zijn nog allerlei invloeden te bedenken maar in de periode na 1720 ontstond er een scheiding tussen de (ernstige) opera seria (virtuositeit in de aria's; weinig koren) en de (komische) opera buffa (parlando; ritmische levendigheid). In Italië bestonden er al voor het eind van de zeventiende eeuw in de opera tendensen tot stilering van de muzikale taal. Simpele muzikaliteit met concentratie op de enkele melodische lijn van de solostem, ondersteund door vleierende melodieën. Het uiteindelijke resultaat was een operastijl waarbij het meer ging om elegantie en oppervlakkige effecten dan om dramatische kracht en waarachtigheid; al werden de dramatische zwaktes vaak goedge maakt door de mooie en toegankelijke muziek. Deze nieuwe stijl, die in de achttiende eeuw meer op de voorgrond trad, werd (naar het schijnt) in zijn beginfasen voornamelijk in Napels ontwikkeld, en wordt daarom vaak de Napolitaanse stijl of school genoemd. Grootheden uit de muziek die Napels in deze periode bezochten, melden nadrukkelijk dat Napels de echte hoofdstad van muziek geworden. Niet te vergeten en heel belangrijk; het Napolitaans heeft een eigen dialect dat zover afwijkt van het Italiaans dat men het een eigen taal zou kunnen noemen. Toentertijd was Napels qua grootte vergelijkbaar met Rome, maar volkser, kunst en cultuur leefde enorm, en ook zeer belangrijk, men beschikte over een wereldberoemde gastronomie, wat het 'la dolce vita' er alleen maar aantrekkelijker op maakte.

Het gezin Pergolesi werd intussen zwaar getroffen door de misère. In die tijd had tuberculose de status van een vaak fatale nauwelijks behandelbare ziekte. Van de vier kinderen van vader Francesco Andrea Draghi, was Giovanni Battista, (die stierf op de leeftijd van 26 jaar), de enige die zo lang kon overleven: zijn zus Rosa stierf toen ze twee was in 1708; zijn broer Bartolomeo stierf enkele dagen na zijn geboorte in 1708 en de andere broer, Antonio, stierf toen hij twee was in 1726. Zijn ouders stierven beide in een zeer korte periode; zijn moeder in 1727 en zijn vader in 1732, daarvoor was zijn tweede vrouw, Donna Eleonora uit Cagli, tijdens de bevalling overleden, de zoon Pietro in 1730.

STABAT MATER

‘Huilend stond de moeder aan de voet van het kruis, waaraan haar zoon te sterven hing’. Zo luidt de beginregel van het gedicht dat omstreeks 1300 geschreven werd ter ere van de Heilige Maria. We horen hoe een moeder zo lang mogelijk aanwezig wil zijn bij haar stervende zoon, zijn laatste momenten mee wil beleven. De tekst, bestaande uit twintig drieregelige strofen van vermoedelijk Franciscaanse oorsprong kwam pas in de vijftiende eeuw in de liturgische boeken. Letterlijk vertaald betekent de tekst van het Stabat Mater: ‘de Moeder (van Jezus) stond vol smarten’. Het is de aanhef van een der beroemdste Latijnse kerkliederen, toegeschreven aan Jacopone da Todi (1230-1306). Onder meer flagellanten (zeer speciale lieden die in troepen door het land trokken om zichzelf in het openbaar te geselen en daarmee Gods barmhartigheid wilden afsmecken) zorgden er in de veertiende eeuw voor dat de tekst over het leed van Moeder Maria over het lijden en sterven van Christus gebaseerde hoop op verlossing van de mensheid wijd werd verbreid. De bijzondere middeleeuwse tekst over het lijden van Maria aan de voet van het kruis moet Pergolesi enorm hebben aangesproken. Het alleen maar op het royale gebruik van pauzes en dissonanten in de uitvoering. Dat het werk iets van een miniatuuropera heeft, komt denk ik omdat hij geen koor gebruikt en de tekst uitsluitend aan solostemmen overlaat. Elk van de twaalf gedeelten van het muziekstuk is of aan de sopraan of aan de alt gegeven of aan beiden in een duet. De muziek is zeer gevarieerd, gezien het feit dat het hier om een treurige tekst gaat. Vooral het begin is werkelijk prachtig, indringend met eerste violen en dan stemmen die met opeenvolgende dissonanten omhoog klimmen. Pergolesi werd wel verweten dat sommige onderdelen geschikter waren voor een komische opera dan voor een blijk van rouw. En inderdaad de aria’s en duetten worden gekenmerkt door een levendige sfeer, een dalende bas benadrukt uiteindelijk het Christus sterven. Hoe dit alles ook zij: het Stabat Mater is het onbetwiste meesterwerk van Pergolesi. Opdrachtgever was de aristocratie rond de kerk van Santa Maria dei Setti Dolori in Napels ter vervanging van het Stabat Mater van Alessandro Scarlatti. (die tot toe al twintig jaar elke Goede Vrijdag in Napels was opgevoerd). Waarschijnlijk heeft hij het Stabat Mater met tussenpozen geschreven. Qua bezetting en structuur oriënteerde Pergolesi zich nog op Scarlatti. Het slotduet schreef hij toen hij op zijn sterfbed lag. Hij verbleef toen in het Franciscaanse Monastery in Pozzuoli bij Napels en het duidelijk was dat hij niet meer van tuberculose kon genezen. Pergolesi stierf dus op tragisch jonge leeftijd, maar zijn impact op de ontwikkeling van de muziek in Europa was uitzonderlijk. Zonder zich over te geven aan een misbruikt soort sentimentaliteit, is bewezen dat deze ziekte, (het zittende gevoel van de dood) de adolescentie-achtergrond van de componist vormt. In deze context kan de neiging tot een aangetaste maar een doordachte meditatie als de kern van Pergolesi’s werk worden gezien.

Het Stabat Mater Dolorosa is natuurlijk een greep uit ons diep christelijke scheppingsverhaal. Dan is er de aristocratie die weet (zij hebben al het voorrecht van de elite te zijn) dat er in dit korte aardse leven niets hogers bestaat dan dit en zij hebben ook middelen en mogelijkheden. En tenslotte komt er een jongen over de vloer met een ongelooflijk talent en artistieke eigenschappen. Hij weet het en voelt het ook, zijn leven is kort (de dood zat werkelijk op zijn hielen) en levert een ongelooflijk kunstwerk af.

Voilà; De Stabat Mater van Pergolesi in een notendop.

TEATRO PERGOLESI

Jesi is een aangenaam klein provinciestadje in de regio Marches. Het dankt zijn beroemdheid voornamelijk aan het muzikale talent van Pergolesi. Het beschikt ook over een beroemd operahuis, het Teatro Pergolesi. Het idee van een theater begon in 1790 met een verzoek aan het stadsbestuur om de bouw van een nieuw operagebouw op de Plaza della Republica. De stad ging akkoord, de opening vond plaats tijdens het carnaval van 1798. Het operahuis bestond uit een zaal en met precies honderd loges, allemaal verkocht aan rijke burgers van de stad. Het theater is in 1995 gerenoveerd, ziet er prachtig uit, heel sfeervol en intiem. Sinds de zomer van 2005 wordt het theater beheerd door de Pergolesi Spontini Foundation, die een rijk cultureel erfgoed beheert en de artistieke evenementen van het theater organiseert.

De bronnen voor dit document;

Een weekje Jesi in de Marches, we verbleven vaak aan de Carre Inperiale aan de Via Arco del Magstrato, (onder de boog van de Magistraten) een heerlijk plekje. Stad van cultuur, kunst en geschiedenis. Natuurlijk draait het hier voornamelijk om Giovanni Battista Pergolesi. Maar er is meer; de Verdicchio dei Castelli di Jesi wijnen, een lichtgele witte wijn hier uit deze regio en sterk in opkomst.

En verder; veel gehoord en gelezen en gezien tijdens onze reis door Italië.

Er is veel literatuur te vinden over dit onderwerp. Natuurlijk het onvermijdelijke Wikipedia en er is Google Books (die veel historische documenten en studies) online heeft geplaatst.

Amerikaanse universiteiten zetten hele goed gedocumenteerde studies online over de kunstgeschiedenis in Europa, en natuurlijk Spotify.

1. De verschillende uitvoeringen van Stabat Mater

Naarmate de muziekontwikkelingen in de eeuwen voortschrijden ontstaan er ook uitvoeringen van Stabat Mater in allerlei maten en gewichten. Het gedicht van Jacopone da Todi uit de 13e eeuw verdraagt kennelijk verschillende stijlen, vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige generatie is de ontroering groot. Er bestaat een ingetogen Vivaldi uitvoering uit 1712. Er is ook een Stabat Mater van Joseph Haydn, De eerste uitvoering vond plaats op 25 maart 1768 in Wenen. Het uitbundige Stabat Mater van Gioacchino Rossini (1792 – 1868) ging in 1842 in première. In 1875 begon Dvořák aan zijn Stabat Mater, kort nadat zijn pasgeboren dochtertje Josefa was gestorven. In de twee jaar die het duurde om dat werk te voltooien, overleden ook zijn beide andere kinderen. De muziek ademt verdriet om dit verlies. Toch spreekt er vooral ook troost uit Dvořáks Stabat Mater. We nemen er nog eentje uit, een oudere opnamen van Claudio Abbado uit 1984 in de uitvoering door het Londens Symfonie Orchestra (DG 415.103-2). Abbado had een bijzondere band met Jesi en met de muziek van Pergolesi. Toen men hem als beroemde Italiaanse dirigent bij thuiskomst in Milaan verwachte, dook hij plotseling op in Jesi, de geboorteplaats van Pergolesi. (Abbado was van 1968 tot 1986 muzikaal leider van het operahuis La Scala in Milaan) De man met een behoorlijke linkse inslag liet het elitaire Scalavolk van Milaan links liggen en kwam opdagen in het in het kleine provincieplaatsje. Dit was blijkbaar de plaats waar het werk het best tot zijn recht kwam. Pergolesi schreef heilige muziek; zijn Stabat Mater is enorm populair en is vooral tijdloos! Het stond dit jaar op nummer een in de Klara top 100 van klassieke werken.

2. Onze-Lieve-Vrouw van Smarten

Onze Lieve Vrouw van Smarten en 'Moeder van Smarten' (Latijn: Mater Dolorosa), is een titel waarmee Maria, de moeder van Jezus vaak wordt genoemd en aangeroepen. De Zeven Smarten zijn, zoals beschreven in de evangeliën, in de katholieke traditie zeven momenten van verdriet en pijn in het leven van Maria, de Heilige Maagd en Moeder Gods. Op 15 september gedenkt de katholieke kerk de zeven smarten van Maria.

3. Arciconfraternita dei Cavalieri della Vergine dei Dolori

Volgens de traditie (en de overlevering) werd het werk besteld door de ridderorde van de Arciconfraternita dei Cavalieri della Vergine dei Dolori (de Leken van de Napolitaanse broederschap van de Ridder van de Maagd van Smarten) om in Napels, iedere vrijdag in maart in de Franciscanerkerk te worden uitgevoerd. Mogelijk ook was de opdrachtgever Marzio IV Carafa, hertog van Maddaloni bij wie Pergolesi zijn laatste twee levensjaren in dienst was. Het handschrift van de partituur wordt bewaard in de bibliotheek van de abdij van Monte Cassino.

4. De Napolitaanse school (1)

Merkwaardig genoeg noemen biografen de levensstijl van Pergolesi als Sile Dolce, letterlijk iets van 'het zoete leven' of het goede leven, dus lekker eten en mooie dingen. Het moet dus een modieus mannetje zijn geweest. Het Napolitaanse is Mediterraan en macho uiterlijk vertoon, extravert. Men leeft zuidelijker het is warmer en dus ook gewend om met dunnere stoffen te dragen. Haal daar alle vulling nog eens uit en men heeft een waaiervan plooitjes op de schouderkop. Een Engelse kleermaker zou dat slordig noemen, een Napolitaan zou het 'charmant' noemen. Volgens specialisten (die ik toevallig ken) zit de modewereld in Milaan qua stijl precies tussen Londen en Napels in. 'Niet protserig, maar ook niet stijf. De Napolitaanse school is verfijnd maar aanwezig. Het moet bij je passen.' Naast de schouderinzet is zelfs het knoopsgat onderdeel van de stijlstrijd tussen de beide scholen. Kleermakers zien geen detail over het hoofd. Het Napolitaanse knoopsgat is onregelmatig met een duidelijke handsteek. Het Milanese knoopsgat is zeer compact en opgebouwd uit honderden handsteekjes van een zijden draad. Het knoopsgat kan sowieso gezien worden als een indicatie van de zorg en aandacht die met je pak is gemoeid.

Eindstand; mocht men op zoek gaan naar een naar opvallend Italiaanse stijl en een paar 'charmante' plooitje voor Lief neemt, kies dan een pak uit de Napolitaanse school. Misschien een rare vergelijking maar bij Bach zijn er geen plooitjes, geen twijfel mogelijk. Bij Pergolesi is de nonchalance aanwezig, het is overduidelijk handwerk.

5. De Napolitaanse school (2) Opera's in Carré

De Jordaanbewoners waren voor de oorlog grote liefhebbers van de Italiaanse opera. De voorstellingen in Carré in de jaren dertig van de vorige eeuw waren populair en betaalbaar; de plaatsen hadden prijzen vanaf vijftien cent. Veel Jordanezen waren daar wekelijks te vinden om naar de aria's te luisteren, die later op straat en in de cafés nagezongen werden. Vooral Benjamino Gigli (1890-1957) was populair. Deze schoenmakerszoon, begon zijn carrière als een zingende filmacteur. De film 'Du bist mein Glück' uit 1936 was in Nederland een groot succes. De tenor Tito Schipa (1889-1965) wordt wel het prototype van de belcanto genoemd. Volgens Wikipedia is Belcanto Italiaans voor "schone zang", een zangstijl waarin de aandacht voor de klankkleur van de stem een bijzonder grote rol speelt. Vibrato is daarbij van groot belang. De tekst van het gezongene staat daarbij op het tweede plan, het is de de uitspraak, en de interpretatie. In de Jordaan gaf men een eigen draai aan deze manier van zingen; een lang aangehouden triller, soms net even tegen de toon aan, veel vibrato en een beetje nasaal. De weg van het belcanto uit Napoli naar smartlappen in Mokum is bezaaid met armoede, weemoed en saamhorigheid. In de Jordaan was het leven van alledag tot zeg maar 1960 erg zwaar. Enig vertier bracht theater Carré waar men voor vijftien cent naar een voorstelling kon. En daar hoorde men aria's over andermans en de eigen ellende, maar ook over hoop en belofte. Liedjes die pasten bij de armoede in de overbevolkte Jordaan. Na de Tweede Wereldoorlog werd dit beeld geromantiseerd en ontstond een eigen Napolitaanse stijl in Jordanees dialect, vertolkt door Tante Leen, Willy Alberti en Johnny Jordaan. Smartlappen en pikketanissies horen bij Amsterdam, die gaat er altijd in. Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog maakte Willy Alberti zijn eerste plaat onder de naam "Willy Alberti Tenore Napoletano". Na de oorlog kwamen nog Italiaanse covers uit als; Nel blu dipinto di blu 1958, Piove 1959, ciao ciao bambina 1959, Marina 1959 en Quando quando quando 1962. In 1983 scoorde hij nog een grote hit met dochter Willeke: Niemand laat z'n eigen kind alleen..